

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 841-853.

Geliş Tarihi-Received: 25.08.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 17.09.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1349876

Mukaddimetü'l-Edeb'den (Yozgat Nüshası) Harezmi Türkçesi Söz Varlığına Katkılar: Yansıma Fiiller*

Contributions from Mukaddimetü'l-Edeb (Yozgat Copy) to Khwarezm Turkish Vocabulary: Onomatopoeia Verbs

Serkan CİHAN**

Öz

Yansıma kavramı, dilimizde olduğu kadar dünya dilleri için de önemli bir araştırma konusu olmuş ve yansıma kelimeler, bir dilin ifadeyi aktarmadaki ilk aşaması olarak kabul edilmiştir. Literatürde *imitative word*, *rebound*, *reflex*, *onomatopoeic word*, *reverberation*, *echo word*, *echoism*, *mimetic word* şeklinde birçok kavramla ifade edilen yansıma kelimeler, Türkçenin söz varlığında yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Zamanla işlevleri ve dile katkısı zenginleşerek devam etmiş ve kullanımını sürdürmüştür. Doğadaki canlı ve cansız her varlığın ses taklitlerinin bir kelime karşılığı olduğu düşünüldüğünde, yansıma kelimelerin bir dilin söz varlığında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu anlamak daha kolay olacaktır. Bir de bu sesler vasıtasıyla türetilen kelimeler düşünüldüğünde bu sayı daha da artacaktır. Çalışmamızın konusu, Türkçenin en eski sözlüklerinden biri olan *Mukaddimetü'l-Edeb*'in Yozgat nüshasında geçen ve Harezmi Türkçesi söz varlığında bulunmayan yansıma fiiller olacaktır. Bir dilin söz varlığının tespitinde, o dönemin sözlüklerinin büyük önemi vardır. Harezmi Türkçesi döneminin en kapsamlı sözlüğü olan *Mukaddimetü'l-Edeb*, dönemin söz varlığını ortaya koyma bağlamında büyük öneme sahiptir. Eserde geçen yansıma fiiller incelendiğinde on iki fiilin dönemin söz varlığında bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu yansıma fiillerden sadece ikisi yalın hâlde bulunmaktadır, diğer on fiil ise türemiştir. Çalışmada bu on iki fiil incelenecek, yansıma fiillerin işlevi, türeyiş biçimleri ve anlam özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yansıma fiiller, *Mukaddimetü'l-Edeb*, Harezmi Türkçesi.

Abstract

The concept of onomatopoeia has been an important research topic for world languages as well as our language, and onomatopoeia words have been accepted as the first stage of a language in conveying the expression. Onomatopoeia words, which are expressed with many concepts in the literature such as *imitative word*, *rebound*, *reflex*, *onomatopoeic word*, *reverberation*, *echo word*, *echoism*, *mimetic word*, have been used in Turkish vocabulary for centuries. Over time, its functions and contribution to the language continued and continued to be enriched. Considering that the sound imitations of every living and non-living creature

* Bu makale, "Cihan, Serkan (2021), *Mukaddimetü'l-Edeb (Yozgat Nüshası)-(Giriş, Metin, Notlar, Sözlük-Dizin)* (yayımlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üni., Ankara." künyeli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Arş. Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/Türkiye, e-posta: serkancihan@karatekin.edu.tr, ORCID:0000-0002-8808-088X.

in nature are a word, it will be easier to understand how important the onomatopoeia words occupy in the vocabulary of a language. Considering the words derived through these sounds, this number will increase even more. The subject of our study will be the onomatopoeia verbs that appear in the Yozgat copy of *Mukaddimetü'l-Edeb*, one of the oldest dictionaries of Turkish, and are not found in the Khwarezm Turkish vocabulary. The dictionaries of that period are of great importance in determining the vocabulary of a language. *Mukaddimetü'l-Edeb*, the most comprehensive dictionary of the Harezmi Turkish period, has great importance in terms of revealing the vocabulary of the period. When the onomatopoeia verbs in the work were examined, it was determined that twelve verbs were not found in the vocabulary of the period. Only two of these onomatopoeia verbs exist in the nominative form, while the other ten verbs are derived. In this study, these twelve verbs will be examined and the function, derivational forms and meaning features of onomatopoeia verbs will be tried to be revealed.

Keywords: Onomatopoeia verbs, *Mukaddimetü'l-Edeb*, Khwarezm Turkish.

Giriş

Dil tarihimizde önemli bir yere sahip olan Harezmi Türkçesi döneminde yazılan birçok eser, dinî içeriklidir. Ancak sözlük yazımı, bu dönemde de devam etmiş ve *Mukaddimetü'l-Edeb* gibi kapsamlı bir sözlük de kaleme alınmıştır. Bu yönüyle eser, dönemin söz varlığının tespit edilmesinde kullanılabilecek başvuru kaynaklarının başında gelmektedir. Eser, Harezmi Türkçesinde ve hatta Türk dili tarihî metinlerinde yer almayan kelimeleri de barındırması nedeniyle oldukça kıymetli bir sözlük konumundadır.

Eserin müellifi Zemahşerî, bu sözlüğü Arapça öğrenmek isteyen Harezmişah hükümdarı Atsız b. Muhammed'in talebi üzerine yazmıştır. Eser isimler, fiiller, harfler, isim ve fiil çekimleri olmak üzere beş bölümden oluşur ve Arapça kısa cümlelerle yazılmıştır. Eserin dörtte birini *isimler* bölümü, dörtte üçlük kısmını ise *fiiller* bölümü oluşturur. Diğer bölümler sadece birkaç sayfadır. Eser, yeryüzü, gökyüzü, zaman kavramları, yollar ve yolculuklar, madenler, su ve suda yaşayan varlıklar, çiçekler, bitkiler, dinî terimler, meslekler, soyut kavramlar, giyim kuşam, yemekler, renkler, sayılar, mutfak araç gereçleri, akrabalık terimleri, hayvanlar, savaş aletleri gibi çok geniş bir alanda söz varlığına sahiptir (Yüce, 2006, s. 120).

Mukaddimetü'l-Edeb'in kırktan fazla nüshası mevcuttur. Çalışmaya konu olan Yozgat nüshası, 10 Cemâzü'l Evvel 655/25 Mayıs 1257 tarihinde Harezmi'de İbrahim bin Mahmud Sûfî el-Müezzîn tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha, eserin en eski istinsahlı metni ve en hacimli nüshası olması itibarıyla Türk dili için önemli bir başvuru kaynağı konumundadır. Eserin istinsah tarihi bellidir ancak nerede yazıldığı bilgisi, nüshada yer almamaktadır. Nüshanın kâşifi Prof. Dr. Ahmed Ateş, eserin dil özellikleri dikkate alınrsa Semerkand-Buhara civarında yazılmış olmasının mümkün olabileceğini belirtir. Ateş, nüshayı 1958'de *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*'nin sekizinci sayısında (VIII, 1958, s. 90-93) "Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Mühim Türkçe El Yazmaları" adlı makalesiyle ortaya koymuştur (Cihan, 2021, s. 10).

Yozgat nüshası üç bölümden (*isimler-fiiller-harfler*) oluşur ve büyük bir kısmını *fiiller* bölümü oluşturur. Fiiller bölümü, çok farklı fiil türlerini barındırır. Bu nüshada, Türk dili tarihî metinlerinde bulunmayan birçok fiile rastlamak mümkündür. Çalışmaya konu olan yansıma fiiller de Yozgat nüshasında oldukça fazladır. Çalışmada, nüshada yer alan yansıma fiiller tespit edilmiş, dönemin diğer metinleriyle karşılaştırma yöntemiyle sadece Yozgat nüshasında yer alan yansıma fiiller tespit edilmiş ve incelenmiştir. Karşılaştırmaya konu olan yayınlar şu şekildedir:

1. Argunşah, Mustafa, Recep Toparlı (2008), *Mu'înü'l-Mürîd*, Ankara: TDK.
2. Ata, Aysu (1997), *Kıssaşü'l Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) II Dizin*, Ankara: TDK.

3. Battal, Aptullah (1997), *İbn-i Mühennâ Lûgati*, 3. Baskı, Ankara: TDK.
4. Eckmann, Janos (2011), *Nehcü'l-Ferâdis Uştmağlarınġ Açuğ Yolu Maħmūd Bin 'Alī*, (Yay. Semih Tezcan-Hamza Zülfikar / Dizin-Sözlük Aysu Ata), Ankara: TDK.
5. Hacıeminoğlu, Necmettin (2000), *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara: TDK.
6. Şanlı, Cevdet, Nesrin Kaya Günay (2009), *Muhtasar Mukaddimetü'l-Edeb, İnceleme-Metin-Kelime Dizini-Ek Dizini-Tıpkıbasım*, Sakarya: Sakarya Üni. Yay., No: 53.
7. Şimşek, Yaşar (2019), *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi (Meşhed Nüs. [293 No.], Giriş-Metin-Dizin)*, Cilt 1-2, Ankara: Akçağ Yay.
8. Yüce, Nuri (1993), *Mukaddimetü'l-Edeb Ĥvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşhası*, Ankara: TDK.
9. Sağol, Gülden (1996-1999), *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi/Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım*, (Ed. Şinasi Tekin, G. Alpay Tekin), Cambridge: Harvard Üniversitesi.

Literatürümüzde 'yansımâ' kavramı üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma, Hamza Zülfikar'a (*Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*) aittir. Yazar, çalışmasında yansımâ kavramını, tanımını, kavram üzerinde Türkiye ve dünyada yapılan çalışmaları belirtmiş, yansımâ kelimeleri farklı şekillerde sınıflandırarak ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Kitabın ilk baskısı 1995'te yapılmıştır ve bu zamana kadar yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmayla birlikte konuya olan ilgi artmış, birçok makale ve tezde çalışma, kaynak olarak kullanılmıştır (Zülfikar, 2018). Yine de 'yansımâ' kavramı üzerine yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır.

Şu ana kadar yapılan çalışmalar hakkında Aksaamai Omuralieva bir bibliyografya çalışması hazırlamış, önce yansımâ kavramını ele almış, sonrasında ülkemizde, çağdaş lehçelerde ve dünya literatüründe yapılan çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir. Omuralieva, 2019 yılında yayımladığı bu makaleyle literatürde bu tarihe kadar yapılan çalışmaları ve içeriklerini aktarmıştır (2019). Bu tarihten önce ve sonra da birkaç makale kaleme alınmıştır. Ergün Koca (2013), "Divanü Lûgati't-Türk'teki Yansımali Sözcüklerin Görev ve Anlamlarına Göre Sınıflandırılması" adlı makalesini kaleme almıştır. Numan Çakır (2018), "Kur'an-ı Kerim'de Ses Yansımali Kelimeler" adlı makalesini yazmıştır. Pelin Kocapınar (2018), "Farklı Yayın ve Çalışmalara Göre Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Yansımâ Kelimeler" başlıklı bir kitap bölümü kaleme almıştır. Omuralieva, yine kendisi 2020'de "Türkiye Türkçesinde Ses Yansımali Fiillerin Yapısı" ve "Türkçede Ses Yansımali Fiiller Türeten +Kır- Eki Üzerine" adlı makalelerini yayımlamıştır. Aidina Tazhieva, "Kırgız Türkçesinde Yansımâ Kelimeler ve Onlardan Söz Türetme Yolları" (2020), Mirfarid Rzayev, "Yansımâ Sözcükler ve Dilin Nedensizlik İlkesi" (2021) ve İsmet Kılıç, "Saha (Yakut) Türkçesinde Yansımali Konuşma Fiilleri" (2021) adlı makaleleri kaleme almışlardır. Dilek Kaplankıran (2021), "Ses Bilgisi Açısından Karakalpak Türkçesindeki Birincil ve İkincil Yansımâ Kelimeler" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Didem Akyıldız Ay, "Türkçede Sözlükbirim Olarak Yansımâ Sözcükler ve Sözlükselleşme Dereceleri" (2020) adlı bildirisini sunmuştur. Konuyla ilgili bildiri ve makaleler dışında birkaç lisansüstü tez de hazırlanmıştır. Yunus Demir, *Kumuk Türkçesinde Yansımâ Kelimeler* (2019); Aidina Tazhieva, *Kırgız Türkçesinde Yansımâ Kelimeler* (2020); Mirfarid Rzayev, *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Yansımâ Sözcükler* (2022) adlı yüksek lisans tezlerini hazırlamışlardır.

Kavram, dünya literatüründe genellikle 'onomatope' terimi ile karşılanır. Bizdeki karşılığı ise *yansımâ*, *yansılama*, *yansıtın kelime*, *yankı kelime*, *yankılık*, *tabiat taklidi kelime*, *ses*

taklidi, taklidî nide, sesad gibi farklı adlandırmalarla olmuştur (Zülfikar, 2018, s. 5). Bu adlandırmalardan en kabul göreni 'yansıma'dır. Zülfikar, tabiat seslerini az veya çok andıran, herhangi bir tabii sesle mecazî olsa bile ilgisi sezilebilen bu sözlerin, buldukları sesler bakımından tabii sesleri hatırlattıklarını, gösterdikleri karakteristik yapıları, sınırlı anlamları ve taşıdıkları belirli görevleri bakımından öteki kelimelerden ayrılarak değişik bir grup oluşturduklarını belirtir (2018, s. 5-6).

Yansıma kavramının bugüne kadar birçok tanımı yapılmıştır. Tanımları burada tek tek aktarmak tekrardan ibaret olacaktır. Genel anlamda yansıma; insan, hayvan ve doğayla ilgili taklidî seslere verilen adlandırmadır. Bu tür kelimeler, her dilde yüzyıllardır kullanılmakta ve birçok ifadeyi aktarmakta araç olarak kullanılmaktadır. Köktürk ve Uygur metinleri incelendiğinde bu tür kelimelerin kullanımının son derece kısıtlı olduğu görülecektir. *Divanü Lûgat-it Türk*'le birlikte yansıma kelimelerin kullanımının metinlerimizde sıkça yer almaya başladığını söylemek mümkündür. Eserin sözlük niteliği taşıması da bu durumda önemli bir etkidir.

Harezmi Türkçesi döneminde de yansıma kelimelerin kullanımı artarak devam etmiştir. Dönemin metinleri incelendiğinde birçok yansıma kelimenin farklı yapılarla birlikte kullanılmaya başlandığı görülür. Özellikle dönemin eldeki en önemli sözlüğü kabul edebileceğimiz *Mukaddimetü'l-Edeb*, bu bağlamda oldukça zengin bir veriyi bizlere sunmaktadır. Yansıma kelimeler, isim kökenlidir ancak aldıkları eklerle farklı işlevlerde kullanılabilir. *Mukaddimetü'l-Edeb*'in Yozgat nüshasında da yansıma kökten türeyen birçok fiil mevcuttur. Bu çalışmada Harezmi dönemi diğer metinlerinde bulunmayan yansıma fiiller tespit edilmiş, Harezmi Türkçesinin söz varlığına katkı sağlamak ve bu yansıma fiillerin türeyiş şekillerini tespit etmek ve incelemek amaçlanmıştır. Fiillerin çağdaş lehçelerdeki durumları da aktarılmıştır.

1. İnceleme

bakır-: "böğürmek" (Ar. *hedere-l ba ĩre* - Far. *uşter bāng kerd*)

tēwe bakırdı 'deve böğürdü' (70a/6, 90b/5, 156a/3)

Fiil, metinde üç farklı yerde tespit edilmiştir. Räsänen, fiilin 'ba' yansıma köküne +*klr*- ekiyle türetildiğini vurgular: *bakyr* 'laut schreien, rufen' <*bā* + onom. Suffix -*kyr*; vgl. *cā-kyr*- (1969, s. 58). Clauson ise fiilin batı Türkçesine (Oğuz) ait olduğunu belirtir (1972, s. 318). Atalay da çalışmasında Clauson'un bu düşüncesini destekler: *bakır*- 'bağırma (Oğuzca), (Atalay, 2013, s. 63).

Erdal ise +*klr*- ekiyle kurulmuş fiil yapıları hakkında kanıtların sınırlı olduğunu ve kesinlik taşımadığını belirtir. *bakır*- fiilinin *DLT*'ten önce tespit edilemediğini, fiilin Oğuz kökenli olmasının muhtemel görüldüğünü belirtmiştir. Türkçedeki 'bar bar bağır-' yapısını kanıt göstererek 'r'nin disimilasyonu ile düştüğünü vurgulamıştır (1991, s. 465-466). Nişanyan da bu görüşü destekleyenlerdendir: **barkır*- onom *bar* bağırma sesi +*klr*- (2018, s. 91). Ek hakkında en geniş açıklamayı Tekin yapmış, "On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {-*KIrA*}" adlı makalesinde ekle ilgili görüşleri ve ihtimalleri açıklayıp fiilin Türk dili ve Çağdaş Türk lehçelerinde farklı biçimlerde kullanıldığını (+*KIrA*, +*Klr*-, -*ginA*) gösterip ekin -*Kl*- köküne -*rA*- biçiminin eklenmesiyle oluştuğunu ve yansıma sözcüklerden fiil türettiğini belirtmiştir (2003, s. 149-162). Bütün bu açıklamalar ışığında fiilin *ba* yansıma köküne +*klr*- eki eklenerek türetildiğini söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

Günümüzde temel ve yan anlamlarla kullanımı devam edegelen fiil, çağdaş lehçelerde de varlığını geniş bir alanda sürdürmektedir: Kzk. *bakıruv* 'bağırma' (Bayniyazov vd., 2021, s. 117), AzT. *bağırmaq* 'yüksek ses çıkarmak, sesini yükseltmek,

haykırmak, nara atmak, ağlamak, feryat etmek, yüksek sesle azarlamak (Altaylı, 2018, s. 318), Bşk. *bakır-* ‘güçlü şekilde bağırarak (koyun, keçi, sığır için); öfkeyle bağırarak (insan için)’ (Özşahin, 2017, s. 58), Kırg. *bakır-* ‘bağırarak’, Özb. *baqirmoq* ‘bağırarak; haykırmak, çılgılık atmak; yüksek sesle konuşmak’ (Yusupova, 2018, s. 63), Kk. *bağır-* ‘bağırarak’ (Aqtay ve Jankowski, 2019, s. 76), KTTü. *bağırmaq* ‘bağırarak’ (Muzafarov ve Muzafarov, 2018, s. 55), Tat. *bakıruv* ‘bağırarak’ (Ehmetyanov vd., 2014, s. 48), Ur. *bağır-/bağrıy, bağırır* ‘bağırarak, çağırarak’ (Garkavets, 2019, s. 76).

çağıla-: “(su için) çağıldamak, ses çıkarmak” (Ar. *ħarra`l mā`u* - Far. *āvāz kerd āb*)

suw çağıladı ‘su çağıldadı’ (91b/7)

Metinde *çim/gayın/lam* harf sırasıyla yazılmış olan kelime tek örnekte belgelenmiştir. Kelime DLT’te *çağ çuğ* ‘gürültü, çar çır’, *çağı* ‘gürültü’, *çağıla-* ‘bağırarak, çağırarak’, *çağıla-(jagıla-, şağıla-)* ‘çağlamak’ biçimleriyle bulunmaktadır (Atalay, 2013, s. 129). Dönem metinlerinden *İbn-i Mühennâ Lûgati*’nde fiil, *çağlamak* ‘akmak’ (Battal, 1997, s. 24) şeklinde metnimizdeki kullanıma yakın biçimde kullanılmıştır. Clauson, sözcüğün *çağ/çağ* ‘ses taklidi kelimelerden’ olduğunu, Eski Türkçeden beri kullanıldığını ve 15-16. yüzyıllar Osmanlı metinlerinde yaygın olarak geçtiğini belirtmiştir. Çalışmasına *çağı/çoğı* biçimlerini de alan Clauson, kelimenin *çağ* biçiminden türetilmiş olabileceğini, kelimenin Uygur döneminden itibaren farklı lehçelerde kullanıldığını vurgulamıştır (1972, s. 403-406). Gülensoy da yine fiilin *çağıla-* ‘bağırarak, çağlamak’ biçiminin Orta Türkçede kullanıldığını ve fiilin *<*çağ+ıl(+da-)* şeklinde çözümlenebileceğini belirtmiştir (2007, s. 210). Nişanyan ise fiil kökünü Eski Türkçeye götürür: *çağlamak* <ETü *çağıla-* veya *çoğıla-* ‘(akarsu) sesli akmak’ <ETü *çağ/çaw /çoğı* ‘ses’ +IA- <onom – *çağır-* (2018, s. 163). İsimden isim türeten bir +I ekimiz olmadığı düşünüldüğünde *<*çağ/çağı+IA-* türetimi, kuvvetle muhtemeldir.

Derleme Sözlüğü’nde fiil, *çağlamak, çağıldamak, cavlamak, ciğıldamak, ciğıştamak* ‘su ses çıkarmak, çağlamak’ biçimleriyle bulunmaktadır ve bu kelimelerin hangi bölgelerde kullanıldığı belirtilmiştir (DS, 2009, s. 845, C.2). *Güncel Türkçe Sözlük*’te *çağılmak* fiil şeklinde bulunmasa da *çağıl çağıl, çağıldama, çağıldamak, çağıldayış, çağılta, çağıltili* yapıları ile yer almaktadır. Fiil, Azerbaycan Türkçesinde varlığını sürdürmektedir: AzT. *çağıldamaq* ‘su şarıldamak, şarıl şarıl akmak, şırıl şırıl akmak, çağlamak, ses çıkararak akmak’, *çağılta* ‘taşlara, engellere, kayalara çarparak düşen suyun çıkardığı ses’ (Altaylı, 2018, s. 646).

çarp-: “vurmak” (Ar. *sāṭa`d-dābbetu* - Far. *bi-zed sutūr rā*)

çarptı ‘vurdu’ (147b/7)

Dönemin diğer metinlerde bu yazım şekliyle bulunmayan fiillerden birisi de *çarp-* fiilidir. Metindeki tek anlamı ‘vurmak’ şeklindedir. DLT’de *çarp-* ‘yüzmek; arı çamurla sıvamak; (Uygurca) vurmak’ (Atalay, 2013, s. 135) anlamları belgelenmiştir. Fiilin, arkaik şeklinin ‘*çarp-*’ olduğu, ‘r’ ünsüz türemesiyle metnimizdeki hâlini aldığı açıktır. Fiil, *Tarama Sözlüğü*’nde *çarpmak* ‘sıvamak, sürmek, bulaştırmak’, *Derleme Sözlüğü*’nde *çarpmak* ‘at koşturmak’ anlamlarıyla belgelenmiştir (2009, s. 833; s. 2009, s. 1084).

Clauson, fiil kökünü XI. yüzyıla dayandırmış, fiilin Karanlı Türkçesinde kullanıldığını belirtip ses taklidi olduğunu ve farklı şekillerde anlamlandırıldığını vurgulamıştır (1972, s. 394). Nişanyan da fiilin kökünü Eski Türkçeye dayandırmış, günümüzdeki biçimlerini göstermiş ve fiilin fonetik istikrarsızlık gösterdiğini belirtmiştir: *çarpmak* <ETü *çalp-* / *çarp-* ‘vurmak, çalmak, yağmalamak, bulaştırmak’ – *çarp-*. ETü *çal-* ve *çalp-* biçimleri arasındaki yapısal ilişkinin muğlak olduğunu belirtmiştir. Erken TTü *çal-, çalka-, çarp-, çarp-* biçimlerinin eş anlamlı olarak kullanıldığını ve fiilin bu durumunun

fonetik istikrarsızlık belki onomatope yapısının sonucu olduğunu savunmuştur (2018, s. 166). Ancak Nişanyan, örnekleri hangi kaynaklardan aldığını çalışmasında tanıklamamıştır.

Eserin Şuşter nüshasında Yüce, *çap-* 'el vurmak; (at) koşmak' şeklinde iki ayrı *çap-* fiilinden bahsetmiştir (Yüce, 1993, s. 110). Tietze de *çarp-* I 'vurmak' fiilinin yalnızca Oğuz grubunda bulunduğunu belirtip Eski Türkçe *çap-* fiilinin gelişmesi neticesinde oluştuğunu vurgulamıştır (2016, s. 157). *Güncel Türkçe Sözlük*'te *çapmak* 'koşturmak; akın etmek, koşmak', *çarpmak* 'hızla değmek, vurmak; etkisiyle birdenbire hasta etmek; varlığına inanılan bir gücün öfkesine uğramak; el çabukluğu ile çalmak, dolandırarak elde etmek; kurnazlıkla ele geçirmek; kalp, hızlı hızlı vurmak; matematikte çarpma işlemi; darbetmek; şaşırtmak' anlamlarıyla yer almaktadır. Fiilin çağdaş lehçelerde kullanımı, yine bu anlamlarla aynı doğrultuda devam etmektedir: AzT. *çarpmak* 'kuvvetle ve şiddetle dokunmak, değmek, vurmak' (Altaylı, 2018, s. 665), Kk. *çap-* 'çarpmak, vurmak' (Aqtay ve Jankowski, 2019, s. 127), KTTü. *çarpmaq* 'çarpmak' (Muzafarov ve Muzafarov, 2018, s. 80), Ur. *çarp-* 'çarpmak, çırpmaq, vurmak' (Garkavets, 2019, s. 143).

çığıla-: "(yağmur için) çiselemek" (Ar. *istehelle* 'l-maṭaru - Far. *birih̄t bārān*)

yağmur çığıladı 'yağmur çisiledi' (309b/4)

Metinde tek yerde geçen fiillerdendir. Kelime, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *çığıl-* 'vurmak; çiselemek' şeklinde belirtilmiştir (Nadelyayev ve Nasilov, 1969, s. 148). *çığıla-* örneğinde görüldüğü gibi bu fiil de ses taklidi fiillerdendir. Zülfikar'ın çalışmasında fiile en yakın biçim ve anlamda *çığıl çığıl* 'suyun akarken çıkardığı ses, yavaş yavaş tatlı ve ince su sesini anlatır' ikilemesi yer almaktadır. Çalışmasında *-il (-il, ul, -ül) + -a (-e)* kuruluşunda olan yansıma fiilleri de örneklendirmiştir: *apıla-* 'sendelemek', *apula-* 'okşamak', *cıbıla-* 'sulanmak', *efile-* 'rüzgâr esmek', *mışıla-* 'uyurken ses çıkarmak', *tısıla-* 'yük altında inlemek', *vızıla-* 'vızıltılı ses çıkarmak'... bu örneklerden birkaçıdır (1995, s. 126-127; 388). Metindeki *çığıla-* fiilinin de benzer şekilde türetilmiş olması, kuvvetle muhtemeldir: <*çığ+(i)l+A-.

çıtlat-: "çıt sesi çıkarmak, çıtlatmak" (Ar. *teferka* 'at eşabi'uhū - Far. *ez enguštān-i vey āvāz āmed*)

barmağnı çıtlattı 'parmağını çıtlattı' (318b/7)

Bu fiille ilgili en detaylı açıklamayı Tietze yapmıştır. Tietze, fiilin kökünü ses taklidi *çıt* şeklinde alıp isimden fiil yapan *-la-* genişlemesi ve ettirgenlik eki *-t-* causativum (ettirgenlik) ekiyle türetildiğini vurgulamıştır (2016, s. 221). Diğer etimolojik sözlüklerde fiille ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Redhouse, fiilin '*çıt*' kökünü verip 'hafif bir ses, tek bir kelime veya fısıltı' anlamlarını aktarmıştır (1890, s. 742). Fiil için <*çıt* 'yansıma' <*çıt+la-t-* şeklinde bir türetim mümkün görünmektedir.

Tarama Sözlüğü'nde rastlamadığımız fiil, *Güncel Türkçe Sözlük*'te temel anlamıyla *çıtlatmak* '1. bir şeyden 'çıt' sesi çıkarmak', *Derleme Sözlüğü*'nde *çıtlatmak* 'fıstık gibi şeylerin ağzını, kabuğu yarılacak kadar kırmak' şeklinde belgelenmiştir (DS, 2009, s. 1196). Fiil, çağdaş lehçelerde de kullanılmaktadır: Az. *çıtıldamaq* (*çatırdamak/çirtıldamak*) 'çatır çatır ses çıkarmak' (Altaylı, 2018, s. 708), Kk. *çıtırda-* 'çıtırdamak' (Aqtay ve Jankowski, 2019, s. 141), Tat. *çirtlatuv* 'çıtlatmak' (Ehmetyanov vd., 2014, s. 92), Ur. *çıtırda-* 'çıtırdamak, gıcırdamak, şakırdamak' (Garkavets, 2019, s. 153).

horla-: "horlamak" (Ar. *fahha* 'n nā'imu - Far. *hurak keşid huftteh*)

horladı 'horladı' (93a/2), *uğıgan horladı* 'uyuyan horladı' (91a/3)

Eski Türkçe metinlerinde karşılaşmadığımız fiil, yazmada iki kez "horladı

(horladı)" ve "uğığan horladı (uyuyan horladı)" şeklinde geçer. Dönemin diğer eserlerinde fiil, bu anlam bağlamında tespit edilememiştir. *Güncel Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü* ve *Tarama Sözlüğü*'nde *hor* kökü, bu anlamıyla bulunmamaktadır. *Tarama Sözlüğü*'nde *horlaşmak* 'horuldaşmak, hep beraber horuldamak' işteşlik haliyle bulunan fiil, Redhouse, kelimeyi *chor* 'burundan soluma sesi, horlama sesi' şeklinde *hor* yansıma köküyle açıklanmıştır (2009, s. 1922; 1890, s. 871).

Zülfikar, çalışmasında *hor* kökünden türemiş yapılara yer vermiştir: *horıldamak, horlamak, horlaşmak, horulamak, horuldamak, horul horul, horultu* (1995, s. 510). Fiil, *hor* yansıma kökünden +*la-* isimden fiil yapım ekiyle türetilmiştir: <*hor* 'yansıma' <*hor+la-*. Kullanımı günümüzde devam eden fiil, Az.da *hortuldamaq* 'horultu sesi çıkarmak, höpürtü sesi çıkarmak' (Altaylı, 2018, s. 1455), Özb.de *xo'rlamoq* 'horlamak' (Yusupova, 2018, s. 265), Başkurt Türkçesinde *hurıldav/gırıldav*, Kazak Türkçesinde *korıldav*, Tatar Türkçesinde *hurlav*, Uygur Türkçesinde *horlimak* şeklinde varlığını sürdürmektedir (Kültür Bakanlığı, 1991, s. 346).

kağır-: "karga ötmek, bağırmak" (Ar. *ne 'ebe-l ğurābu* - Far. *bāng kerd kelāğ*)

karğa kağırdı 'karga öttü' (63b/4)

kağır- fiili, Harezmi Türkçesi söz varlığında tespit edemediğimiz bir diğer fiildir. Metnimizde bir kez belgelenen fiil hakkında en detaylı açıklama, Gülensoy tarafından yapılmıştır. Kelimenin kökenini Gülensoy, *kā* yansıma isim köküne götürmektedir. İsim kökünün +*KIr-* yansıma addan fiil yapan ekiyle türetildiğini vurgulamıştır: <*kā* 'yansıma' (+*KIr-*) 'yansıma addan fiil yapan ek. *kağır-* (Kırg.), *ğāğır-* (Trkm.) <**kāğır-* <**kar-ğır-* (2007, s. 451).

Derleme Sözlüğü'nde *kağırmak* 'keklik avlamak için başka bir keklik öttürmek; karga ötmek' şeklinde açıklanan fiil, *Tarama Sözlüğü*'nde *kağırmak* 'balgam çıkarmak için öksürmek' anlamıyla bulunmaktadır (2009, s. 2595; 2009, s. 2162). Fiil, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *kakır-* 'ses/gürültü çıkararak boğazını temizlemek' madde başı bulunmaktadır (Nadelyayev ve Nasilov, 1969, s. 422). Fiilin türetim şekli, *bağır-* fiiliyle benzerlik göstermektedir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te yer almayan fiil, çağdaş lehçelerden yalnızca Özbekçede genişlemiş şekliyle tespit edilmiştir: Özb. *qağırlamoq* 'kakırdamak' (Yusupova, 2018, s. 304).

küldra-: "ses çıkarmak, guruldamak" (Ar. *kağkabe 'l-bağnu* - Far. *āvāz kerd şikem*)

karını küldradı 'karını guruldadı' (315b/1)

Metinde tek sefer geçtiğı görülen fiili *Redhouse, kyuldur/gyuldur* 'paldır küldür yuvarlanmak' (Redhouse, 1890, s. 1600) şekliyle çalışmasına almıştır. Clauson, fiili *külre-/küldre-* 'taş kuğuğda küldredi' şeklinde açıklayıp *külre-*'nin *küldre-* fiilinin kısaltması olabileceğini ve fiilin Karahanlı dönemi eserlerinde kullanıldığını belirtmiştir (1972, s. 720).

Güncel Türkçe Sözlük'te fiil, *guruldamak* 'sindirim yollarından bir sıvı geçerken 'gur gur' diye ses çıkarmak', zarf durumunda *paldır küldür* 'kaba bir gürültü çıkararak, gürültü yaparak' ve *küldür küldür* 'çok gürültü ederek, yüksek ses çıkararak' şeklinde birkaç farklı yapı ile açıklanır. Bu açıdan bakıldığında fiilin <**küldur+a-* şeklinde türetildiğini kuvvetle muhtemeldir. Ercilasun, +*A-* isimden fiil yapım ekinin sadece ünsüzle biten isim kök ve gövdelerine gelebileceğini, geçişli ve geçişsiz fiiller türettiğini belirtmiştir. Ekin taklidi isimlere getirilmesi ve vurgusuz orta hece dar ünlüsünün düşmesiyle fiil türetildiğini belirtmiş, *kökre-* 'gürlemek' örneğini işaret etmiştir (Ercilasun, 2014, s. 34-35). Metinde geçen *küldra-* fiili de bu yapıyla paralel şekilde türetilmiş fiillerdendir. Fiil, çağdaş lehçelerden yalnızca Kırgız Türkçesinde tespit edilmiştir: Kırg. *kaldıra-* 'paldır küldür

etmek, gürültü etmek' (Arıkoğlu vd., 2018, s. 1066).

mırla-: “(kedi için) mırıltılı sesler çıkarmak” (Ar. *dağatı'l-hirratu* - Far. *bāng kerd gurbe*)

çetük mırladı ‘kedi mırıltılı sesler çıkardı’ (156a/5)

Fiil, metnimizde bir kez belgelenmiştir. Tietze'nin sözlüğünde *mırla-* ‘mır mır gibi ses çıkarmak (kedi hakkında)’ <ses taklidi fiillerden (2018, s. 221) şeklinde bulunan fiil, *Derleme Sözlüğü*'nde *mırlaşmak* ‘kediler, dövüşüp bağırmak’ (DS, 2009, s. 3189, C. IV) işteş şekliyle açıklanmıştır. Fiilin, isimlerden fiil yapan ve çok işlek şekilde kullanılan +IA- ile türetildiği açıktır: <*mır* ‘yansıma’ <*mır*+*la-*.

Metinde *çetük mırladı* cümlesinde hayvan için kullanılan fiil, *Dede Korkut*'ta *baya mırlar-idi, şimdi hırlamağa başladı* (Ergin, 2014, s. 179) cümlesinde insan için kullanılmıştır. Aynı çalışmanın indeks kısmında kelime *mırla-* ‘mırlamak, mırıldanmak’ (Ergin, 2009, s. 215) şeklinde açıklanmıştır. Garkavets [*mırmırlan-* ‘ses çıkartmak; homurdanmak’ (2010, s. 978)] ve Zülfikar [*mırlamak* ‘mırıltılı ses çıkarmak’ (1995, s. 571)] da fiili genel anlamıyla insan ve hayvana ait olma özelliğinden bağımsız olarak anlamlandırmışlardır. *Güncel Türkçe Sözlük*'te *mırlamak* ‘kedi *mır mır* diye ses çıkarmak’ şeklinde metindeki anlamla paralel açıklanan fiil, çağdaş lehçelerde de varlığını sürdürmektedir: AzT. *mırlamak* ‘mırıldamak, alçak ve güç anlaşılır bir sesle bir şeyler söylemek’ (Altaylı, 2018, s. 2408), Bşk. *mırla-* ‘mır mır etmek’ (Özşahin, 2017, s. 416), Tat. *mırlav/mırlıdav* ‘mırlamak’ (Ehmetyanov vd., 2014, s. 214).

öp-: “içmek” (Ar. *seffe`d-devā`e/ teħassā`l-merķate* - Far. *dārūy-ı oşk der dehān endāht/ şübā āşāmūd*)

dārūnı öpti ‘ilacını içti’ (173b/7)

şorbanı öpdı ‘çorbayı içti’ (296a/7)

Metinde beş yerde geçen fiil için yukarıdaki iki örneği aldık. Bu fiil kökünden türeyen başka bir yapı metinde tespit edilememiştir. *Divanü Lûgati`-t-Türk*'te *öp-op-* fiil kökünün yanı sıra bu fiilden türeyen *öprül-* ‘içilmek’, *öprüş-* ‘içişmek, höpürdetişmek, içmekte yardım ve yarış etmek’, *öpül-* ‘içilmek’, *öpün-* ‘içer gibi görünmek’, *öpür-* ‘içirmek’, *öpürt-* ‘içirtmek’ biçimleri mevcuttur (Atalay, 2013, s. 439- 460). Nişanyan, fiili “ET *öpmek* ‘yudumlamak, biraz yutmak, öpmek’ <yansıma *öp* ağız sesi” şeklinde açıklayıp kökünün *öp* ağız sesi onomatope olduğunu belirtmiştir (2002, s. 339). Bu anlamla paralel bir kullanım *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunmamaktadır.

takırda-: “takırdamak, takırtılı sesler çıkarmak” (Ar. *ceffe`l feresu* - Far. *āvāz kerd esb der reften*)

ağ takırdadı ‘at takırtılı sesler çıkardı’ (93a/4)

Metinde yansıma sözcüklerden türeyen fiillerden birisi de *takırda-* fiilidir. Gülensoy, fiilin *tā* yansıma kökü ve yansıma addan fiil türeten +*kır-* eki ve fiilden fiil yapım eki -*dA-* ile türetildiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 852). Nişanyan, fiili Eski Türkçe dönemine dayandırmış ve yansıma sözcükten türediğini belirtip bu sözcükten türeyen biçimleri aktarmıştır: *takırdamak, takırtı* <<ETü *takır* ‘nal sesi, çoklu sert darbe sesi’ <onom – TAK >> *takır takır, takır tukur, takırda-, takırtı, tamtakır*. Yansıma kökünün Gülensoy’un aksine *tā* değil, *tak* olduğunu belirtmiş, *takır* kelimesini de ‘çoklu sert darbe sesi’ olarak tanımlamıştır (Nişanyan, 2018, s. 852).

Zülfikar, ‘vurma, çarpma’ anlamlarında ön seste *d, t* seslerinin *k (g, ħ)* sesleriyle ortaklaşa kurdukları birincil biçimlere dayanan türevler ve ikilemeler için verdiği

örneklere *takırda-* ‘*tak tak* diye ses çıkarmak’ fiilini de eklemiş ve bu gövdeden türeyen *takırdaşmak* ‘birlikte takırtılı ses çıkarmak’, *takırdatmak* ‘*tak tak* diye ses çıkarmak’ biçimleri de çalışmasına dâhil etmiştir (Zülfikar, 1995, s. 45/635).

Hacıeminoğlu, *-ır/-ir-* ekinin çeşitli sesleri taklit eden fiiller türettiğini, genellikle tek başına hiçbir mana taşımayan ‘sözde isim’ tabanlarına geldiğini belirtmiş ve *bakır-*, *bir kır-*, *çakır-*, *kakır-* örneklerini vermiştir (Hacıeminoğlu, 2016, s. 221). Korkmaz, +*dA-* isimden fiil türeten ek için birkaç tek heceli ad dışında ses yansımaları sözlerden ses yansımaları fiiller türeten bir ek olduğunu ve ses yansımaları ikincil köklerden genellikle ‘etmek’ anlamında geçişsiz fiiller türettiğini belirtmiştir (2014, s. 175). Sonuç olarak sözcüğün <*tağ+ır-da-* şeklinde tahlil edilmesi daha uygundur.

Güncel Türkçe Sözlük’te *takırdamak* ‘takırtı sesi çıkarmak’ şeklinde günümüzde de kullanımı devam eden fiil, *Derleme Sözlüğü*’nde *takırdamak* I ‘1. kapı çalmak. 2. bir şey takır takır ses çıkarmak’ fonetik yapısıyla geçmektedir (2009, s. 3811, C.V). Fiil, çağdaş lehçelerde de varlığını farklı yapılarla sürdürmektedir: AzT. *taqqıldamaq* ‘takırdamak; takırtı sesi çıkarmak’ (Altaylı, 2018, s. 3197), Bşk. *tağıl-da-* ‘takıldamak, tak tuk ettirmek’ (Özşahin, 2017, s. 571), Kırg. *tağıl-da-* ‘“tak tak” diye ses çıkarmak’ (Arıkoğlu vd., 2018, s. 1929), Kklp. *tağıl-da-* ‘“tak tak” diye ses çıkarmak’ (Uygur, 2019, s. 559), Özb. *tağırlamoq/tağıllamoq* ‘takırdamak’ (Yusupova, 2018, s. 553), KTTü. *tağır tağır* ‘takır takır’ (Muzafarov ve Muzafarov, 2018, s. 326), KuT. *tağır-tuğır* ‘takırtı, takırtı tukurtu’ (Pekacar, 2011, s. 322), Ur. *takırda-* ‘takırdamak, tıkırdamak, (ayağını) yere vurmak’ (Garkavets, 2019, s. 505), Bşk. *tağıl-da-* ‘takıldamak, tak tuk etmek, tak tuk gelmek’ (Özşahin, 2017, s. 571), YUyg. *tağıldımak* ‘takırdamak’ (Necip, 2013, s. 385).

töple-: “(kalp için) çarpmak, tepelemek” (Ar. *ḥafaḥ-l fū`ādu* - Far. *biṭabīd dil*)

yürek töpledi ‘yüreği çarptı’ (80b/4)

Metinde *töple-* fiil gövdesi, aynı cümle yapısı içinde iki kez tanıklanmıştır. Gülensoy’un sözlüğünde *töple-* bulunmamaktadır ancak *töpürde-* ‘(hık.) yürek çarpmak’ biçimi açıklanmıştır. Gülensoy, fiili <**tö* ‘yansıma’ +*p-ür-de-* şeklinde çözümlemiştir (2007, s. 927). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da fiil, *töpüle-* ‘vurmak; çarpmak’ şeklinde açıklanmıştır (Nadelyayev-Nasilov, 1969, s. 680). *DLT*’te bulunan *tüple-* ‘diplemek, kökten aramak’ ve bu fiil kökünden türeyen diğer yapılar, anlam itibarıyla metnimizdeki fiilden farklıdır. Aynı şekilde Harezmi Türkçesi söz varlığında tespit ettiğimiz *tüple-* ‘bitirip tüketmek, kökünü kazımak, dibinden sökmek’ fiili de *DLT*’teki anlamla paralellik içermektedir ve metnimizde geçen anlamıyla ilgisi bulunmamaktadır. Erdal da çalışmasında fiili *DLT*’teki anlamıyla alıp *tüp+le-* ‘araştırmak, incelemek’ şeklinde açıklamıştır (1991, s. 448). *Derleme Sözlüğü*’nde bulunan *tüplemek* ‘korkudan ya da heyecandan yürek çok çarpmak’, hem fonetik hem anlam olarak metnimizdeki fiil ile paralellik göstermektedir (2009, s. 4014, C. V).

Zülfikar, çalışmasında *tüp* (*tab/tap/tep/tıp/tip/top*) ‘parıltılı ve düzensiz adım atmayı, ayakla tepmeyi, elle itmeyi, tepinmeyi, basmayı, vurmayı, çarpmayı anlatan kök’ yansıma köklerine yer vermiş ve bu kökten türeyen fiilleri sıralamıştır: *tüpdemek*, *tüpürdemek* ‘(yürek) hızlı hızlı çarpmak’, *tüpürtü* 2 ‘yürek çarpıntısı’ (1995, s. 264-266/663).

Sonuç

Dilin oluşumu, ilk etapta çevremizdeki doğal seslerin, canlı-cansız varlıkların seslerinin taklidi yoluyla gerçekleştiği üzerine varsayımlar mevcuttur. Bu nedenle yansıma kelimelerin incelenmesi, dilin oluşumunun tespitinde önemli veriler sunabilecek malzemeyi barındırmaktadır. Yansıma kelimeler, fonetik ve morfolojik özellikleriyle diğer kelime ve kelime gruplarından farklı özellikler gösterir. Her ne kadar dilde yansıma

kelime sayısı fazla olsa da yansıma fiillerin türetim özellikleri, benzerlik göstermektedir. Türkçe, yansıma fiiller bağlamında oldukça zengin bir söz varlığına sahiptir. Çalışmada Mukaddimetü'l-Edeb'in Yozgat nüshasında bulunup dönemin diğer metinlerinde tespit edemediğimiz yansıma kök ve bu köklerden türeyen toplam on iki fiil tespit edilmiş ve incelenmiştir. Sadece 'yansıma' konusuyla ilgili bu kadar kelimenin bulunması, eserin dönem için ne kadar önemli bir söz varlığı içerdiğinin kanıtıdır. Metinle ilgili farklı kelime ve kelime grupları ile ilgili yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, eserin söz varlığının zenginliğini ve önemini ortaya koymada yol gösterici olacaktır.

Metinde yansıma fiiller, farklı isimden fiil türetim ekleriyle kurulmuştur. Üç fiil, +LA eki ile (*horla-*, *mırla-*, *töple-*), bir fiil bu +LA ekine -t ettirgenlik eki eklenerek (*çıtlat-*), iki fiil +ıl ekine -a türetim eki eklenerek (*çağıla-*, *çığıla-*), diğer iki fiil +Ir- (*bakır-*, *kağır-*), bir fiil bu +Ir ekine +dA- yapım eki eklenerek (*takırda-*), bir fiil +rA- eki ile (*kuldra-*) türetilmiştir. Diğer iki fiil, kök şeklinde bulunmaktadır (*çarp-*, *öp-*) ancak *çarp-* fiil kökü hakkında farklı görüşler vardır. Bu nedenle fiilin kök halinde bulunduğunu söylemek, pek mümkün görünmemektedir.

Metinde tespit edilen yansıma fiillerin yarısı, +LA ve +klr ekleriyle oluşturulmuştur. Bu eklerin yanı sıra +ıl ve +ır+dA- ekleri de metinde kullanılmıştır. Hâlihazırda Türkiye Türkçesinde yansıma fiiller için kullanılan en işlek eklerin yine bu ekler olduğu söylenebilir. Yansıma fiiller için kullanılan bu iki ek, günümüzde de işlevselliklerini korumaktadır. Çağdaş Türk lehçelerindeki örnekler incelendiğinde bu iki ek kullanımlarının devam ettiği görülür.

İncelemeye konu olan on iki fiilden yedisi (*bakırmak*, *çağıl-*, *çarp-*, *çıtlat-*, *horla-*, *mırla*, *takırda-*), günümüzde de kullanımlarını devam ettirmektedir. Diğer beş fiilin (*çığıla-*, *kağır-*, *kuldra-*, *öp-*, *töple-*) kullanımı ise günümüzde sona ermiş görünmektedir. *Tarama Sözlüğü'*nde bu fiillerden sadece üçü (*çağıl-*, *horla-*, *kağır-*) farklı anlamlarla bulunmaktadır. *Derleme Sözlüğü'*nde *bakır-* (bağırmaq), *çıtlat-* (fıstık gibi şeylerin ağzını, kabuğu yarılabilmek için kırarak), *kağır-* (karga ötmek) fiilleri, metindeki anlamlarla paralellik gösterirken *çarp-*, *çığıla-*, *örle-*, *öp-* fiilleri de sözlükte farklı anlamlarla tespit edilmiştir.

Harezmi Türkçesi söz varlığının ortaya konulmasında Mukaddimetü'l-Edeb üzerinde yapılacak tematik çalışmaların önemi büyüktür. Eser, dönemin en kapsamlı sözlüğü ve kırktan fazla nüshaya sahip olması nedeniyle kelime hazinesi ve etimoloji çalışmaları için zengin bir veriyi içerir. Bu nedenle eser üzerinde yapılacak her türlü çalışma, literatüre katkı sağlayacaktır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Akyıldız Ay, D. (2020). Türkçede Sözlükbirim Olarak Yansıma Sözcükler ve Sözlükselleşme Dereceleri. Gazi Üniversitesi XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Ankara.
- Argunşah, M. ve Toparlı, R. (2008). *Mu'înü'l-Mürîd*. Ankara: TDK.
- Ata, A. (1997). *Şişâşü'l Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) II Dizin*. Ankara: TDK.
- Atalay, B. (2013). *Divanü Lûgati'-t-Türk (Dizin)*. Ankara: TDK.
- Az.: Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Battal, A. (1997). *İbn-i Mühennâ Lûgati*. 3.Baskı, Ankara: TDK.
- Bşk.: Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Cihan, S. (2021). *Mukaddimetü'l-Edeb (Yozgat Nüshası)-(Giriş, Metin, Notlar, Sözlük-Dizin)*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At the Clarendon Press.

Çakır, N. (2018). Kur'ân-ı Kerim'de Ses Yansımaları Kelimeler. *Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 36-60.

Demir, Y. (2019). *Kumuk Türkçesinde Yansıma Kelimeler*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi.

DS: TDK (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-IV*. Ankara: TDK.

Eckmann, Janos (2011). *Nehcü'l-Ferâdîs Uştmağlarnıñ Açuq Yolu Mağmūd Bin 'Alî*. (Yay. Semih Tezcan-Hamza Zülfikar / Dizin-Sözlük Aysu Ata), Ankara: TDK.

Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig Grameri Fiil*. Ankara: Akçağ.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon II*. Weisbaden: Otto Harrassowitz.

Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-II / İndeks-Gramer*. Ankara: TDK.

Garkavets, A. (2010). *Kıpçakskiy Slovar*. Almaty: Baur-Kasean.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: TDK.

Kaplankıran, D. (2021). Ses Bilgisi Açısından Karakalpak Türkçesindeki Birincil ve İkincil Yansıma Kelimeler. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 61(1), 177-203.

Kılıç, İ. (2021). Saha (Yakut) Türkçesinde Yansımaları Konuşma Fiilleri. *ModernTürklük Araştırmaları Dergisi*, 18(3), 389-405.

Kırg.: Arıkoğlu, E., - vd. (2018). *Kırgızca-Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: Bengü Yay.

Kk.: Aqtay, G. ve Jankowski, H. (2019). *Kırım Karaycası Türkçe Sözlük*. (çev. Tülay Çulha). İstanbul: Kesit Yay.

Kklp.: Uyğur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Koca, E. (2013). Divanü Lûgati't-Türk'teki Yansımaları Sözcüklerin Görev ve Anlamlarına Göre Sınıflandırılması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (36), 55-71.

Kocapınar, P. (2018). "Farklı Yayın ve Çalışmalara Göre Divânu Lugâti't-Türk'teki Yansıma Kelimeler". *Akademisyen Yayınevi Bilimsel Araştırmalar Kitabı 2018: Sosyal Bilimler-Dil ve Edebiyat*, Editör: Mesut Gün, Akademisyen Kitabevi, Ankara. s. 31-40.

Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK.

KTTü.: Muzafarov, R. ve Muzafarov, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi- Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük*. (çev. Nariman Seyityahya). Ankara: TDK.

KuT.: Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Kültür Bakanlığı (1991). *Karşılaştırmalı Tarihi Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kzk.: Bayniyazov, A.- vd. (2021). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Nadelyayev, V.M.- vd. (1969). *Drevnetyuskiy Slovar*. Leningrad: Nauka.

- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liberus.
- Omuralieva, A. (2019). Yansımali Kelimeler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *TÜRKLAD, Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 3(2), 257-267.
- Omuralieva, A. (2020). Türkiye Türkçesinde Ses Yansımali Fiillerin Yapısı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 141-155.
- Omuralieva, A. (2020). Türkçede Ses Yansımali Fiiller Türeten +Kır- Eki Üzerine. *Folklor Akademi Dergisi*, 3(1), 99-130.
- Özb.: Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae 17.
- Redhouse, J. W. (1890). *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul.
- Rzayev, M. (2021). Yansıma Sözcükler ve Dilin Nedensizlik İlkesi. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 175-188.
- Rzayev, M. (2022). *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Yansıma Sözcükler*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Sağol, G. (1996-1999). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi/Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım*. (Ed. Şinasi Tekin, G. Alpay Tekin), Cambridge: Harvard Üniversitesi.
- Şanlı, C. ve Kaya Günay, N. (2009). *Muhtasar Mukaddimetü'l-Edeb, İnceleme-Metin-Kelime Dizini-Ek Dizini-Tıpkıbasım*. Sakarya: Sakarya Üni. Yay., No: 53.
- Şimşek, Y. (2019). *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi (Meşhed Nüs. [293 No.], Giriş - Metin - Dizin)*. Cilt 1-2, Ankara: Akçağ Yay.
- Tat.: Ehmetyanov, R.- vd. (2014). *Türkçe-Tatarca Sözlük*. Ankara: TDK.
- Tazhieva, A. (2020). *Kırgız Türkçesinde Yansıma Kelimeler*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Tazhieva, A. (2020). Kırgız Türkçesinde Yansıma Kelimeler ve Onlardan Söz Türetme Yolları. *TurkishStudies-Language*, 15(2), 843-865.
- Tekin, T. (2003). *Makaleler I Altayistik*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 2. Cilt C-E, (Ed. Semih Tezcan). Ankara: TÜBA.
- Tietze, A. (2018). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 5. Cilt M-N, (Ed. Nurettin Demir-Emine Yılmaz). Ankara: TÜBA.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2008). *Mu'înü'l-Mürîd*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Derleme Sözlüğü*. <https://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 11.05.2023).
- Türk Dil Kurumu (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.05.2023).
- Türk Dil Kurumu (2023). *Tarama Sözlüğü*. <https://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.05.2023).
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (2009). 3. Baskı, Ankara: TDK.
- Ur.: Garkavets, A. N. (2019). *Urumca Sözlük*. (çev. Iryna Logvyenko- Yuliia Romanenko). Ankara: TDK.

- TS: TDK (2009). *Tarama Sözlüğü: XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla*. (Haz.: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), Ankara: TDK.
- YUyg.: Necip, E.N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (çev. İklil Kurban). Ankara: TDK.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb H̄v̄arizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası*. Ankara: TDK.
- Yüce, N. (2006). Mukaddimetü'l-Edeb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, s. 120-121). İstanbul: TDV Yayınları.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler İnceleme-Sözlük*. Ankara: TDK.